

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Konferenca o nemško-nizozemskih odnosih v 20. stoletju in mednarodnih obveščevalnih vidikih

Amsterdam, 17. – 19. junija 2005

NISA – nizozemska zveza za obveščevalne študije in IIHA – mednarodna zveza za zgodovino obveščevalnih služb sta v prostorih Kraljeve nizozemske Akademije znanosti v Amsterdamu priredili mednarodno posvetovanje, ki se ga je udeležilo sto udeležencev, 15 med njimi s prispevki na temo nemško-nizozemskih odnosov v 20. stoletju oziroma o tem, kako je iz nasprotij med evropskimi državami pred in med drugo svetovno vojno zraslo sodelovanje med njimi tudi na obveščevalnem področju. Posvetovanje je omogočil amsterdamski Inštitut za nemške študije, nizozemska organizacija za znanstveno raziskovanje in nizozemska Kraljeva Akademija znanosti. Udeležila sem se ga kot članica IIHA, ki je imela v soboto zvečer tudi svoj redni letni občni zbor. Udeleženci so bili zgodovinarji, pa tudi upokojeni visoki vojaški, policijski in obveščevalni strokovnjaki, ki so se v svoji poklicni karieri ukvarjali z navedenimi temami ali so jih zanimale.

Program je bil vsebinsko razdeljen na štiri sklope in sicer je bil prvi del predstavljen kot pripravljanje odra, drugi del je bil »Od vojne do vojne 1918 – 1945«, tretji del je bil posvečen obdobju hladne vojne in zadnji del posledicam. Vsak referent je bil časovno omejen na petnajst minut in vsakemu delu je sledila diskusija.

Konferenco je ves čas vodil kot predsednik upokojeni viceadmiral nizozemske mornarice W. J. Egmond van Rijn, začela pa se je v petek popoldan s pozdravnima govoroma mag. Paula Koedijka, predsednika NISE in prof. dr. Wolfganga Kriegerja predsednika IIHA.

Mag. Koedijk, zgodovinar, ki dela kot raziskovalni novinar je bil tudi eden od soavtorjev poročila o padcu Srebrenice (1995). Predstavil je zgodovino nemško nizozemskih odnosov s posebnim poudarkom na dediščini odporniškega gibanja proti nacizmu, izhajajoči iz angleških krogov, ki je bistveno oblikovala vso povojno nizozemsko obveščevalno skupnost, saj so njeni akterji predstavljali »obveščevalno elito« po drugi svetovni vojni. Šele po koncu hladne vojne so se Nizozemci zavedli potrebe po sodelovanju z Nemčijo, saj so se zavedli penetracije Sovjetske zveze preko Stasija v njihovo obveščevalno službo v preteklem obdobju.

Prof. dr. Krieger, ki dela kot predavatelj sodobne zgodovine in zgodovine mednarodnih odnosov na univerzi v Marburgu, kot gostujoči profesor pa tudi v ZDA, Kanadi in trenutno v Parizu pa je predstavil evolucijo nemške obveščevalne službe za inozemstvo, v glavnem BND – zahodnonemške obveščevalne službe od njenih zelo vprašljivih začetkov leta 1946 pod Reinhardom Gehlenom do raznih oblik obveščevalnega organiziranja po padcu berlinskega zidu in združitvi Nemčije vse do današnjih dni. Predvsem je skušal odgovoriti na vprašanje, kako je nemški obveščevalni sistem lahko prevrednotil svojo vlogo v povojni nemški zgodovini. Pri delovanju NATA v Jugoslaviji 1999 se je izkazalo, da vojaška obveščevalna služba ne more delovati v tujini in da ne zmore niti varovati svojih čet brez prisotnosti ZDA ali Velike Britanije oz. njihovih obveščevalnih informacij. Velika pomanjkljivost po njegovem pa je tudi premajhno oz. nikakršno sodelovanje obveščevalcev z akademsko populacijo. Zgodovina je mati modrosti, a otroci se neradi učijo in nevarnost je, da se napake ponovijo.

Po krajši debati je bil prvi referent iz ZDA Matthew M. Aid, ki je predstavil ameriško obveščevalno dojemanje nizozemskih in nemških obveščevalnih in varnostnih služb. Po njegovem mnenju, ki ga je objavil tudi v svojih analizah, obstoji deset kriterijev za objektivno primerjanje obveščevalnih služb. Ti

so: profesionalizem, stopnja zaupanja, sodelovanje, »cost benefit« ali stroškovna analiza, zanesljivost informacij, zamenljivost informacij (Quid pro Quo), pomembnost informacij, njihova kvaliteta, sodelovanje (z ZDA – enotnost interesov!) in unifikacija poveljevanja (zmožnost podrediti se enotnemu vodenju!). Glede na te kriterije je bilo za ZDA sodelovanje z nemško obveščevalno službo pomembnejše kot z nizozemsko vsaj v obdobju hladne vojne zaradi grožnje, ki jo je za ZDA predstavljala Sovjetska zveza oz. njene obveščevalne službe. Nizozemska obveščevalna služba je bila za ZDA drugorazrednega pomena, razen v petdesetih letih, ko je bila CIA angažirana v operacijah v Indoneziji, o kateri pa je imela kot stara kolonialna sila več informacij tudi Nizozemska.

Drugi je predstavil svoj prispevek dr. Matti Mayzell iz Izraela. Po večletni službi v obrambnih silah je začel z akademsko kariero in danes je profesor specialist za moderno rusko zgodovino in rusko vojaško zgodovino na oddelku za zgodovino univerze v Tel-Avivu. Bil je direktor ruskega in vzhodno-evropskega raziskovalnega centra na isti univerzi, gostujoči profesor v ZDA in Kanadi in član več mednarodnih organizacij kot npr. Mednarodnega sveta za vojaško zgodovino. V razumevanju izraelskega pogleda na nemške in nizozemske obveščevalne službe je treba najprej izpostaviti spomine in izkušnje druge svetovne vojne in holokavsta, ki bistveno opredeljuje Izrael kot državo in seveda tudi njegove obveščevalne službe. Tako pri ocenjevanju nemških obveščevalnih služb razlikujejo med Abwehrom kot zakonito vojaško protiobveščevalno službo, ki so jo zelo cenili v razliko od strankarske SD in Gestapa, ki sta bila orodje tretjega rajha za izvedbo pogroma nad Židi po svetu. Tudi po drugi svetovni vojni so se odnosi med Izraelom in zahodno Nemčijo poslabšali, ko so nemški znanstveniki pomagali Egiptu v izgradnji tehnologije projektilov. Izboljšali pa so se sredi šestdesetih let, ob izbruhu terorizma na Srednjem Vzhodu, ki se je najprej usmeril proti Izraelu, nato pa proti celi Evropi. Odtlej so bile nemške obveščevalne službe zaveznice Izraela v vojni proti terorizmu. Seveda pa so bile na drugi strani v vzhodni Nemčiji Stasi in druge službe obravnavane kot nasprotnik, ker so podpirale Palestince in njihov terorizem in celo dajale pobudo za takšno aktivnost. Pogled na Nizozemsko je ostal enak ves čas po drugi svetovni vojni: to je majhna a pogumna država, prijateljska do Izraela, kar se je potrdilo tudi z množični podporo ljudi Izraelu v času kriz, predvsem med vojnama leta 1967 in 1973.

Prvi delovni dan je zaključil upravitelj policije Jorn Bro, ki je predstavil danske službe in njihovo sodelovanje proti terorizmu z Nemčijo in Nizozemsko. Po njegovem mnenju je sodelovanje ključno za uspešno obveščevalno dejavnost predvsem za majhne države, zato je tudi Danska prva dala iniciativo da se v okviru NATA že leta 1953 osnuje Specialni odbor za boj proti subverzivnemu delovanju. Prikazal je sodelovanje v okviru NATA v obdobju hladne vojne v treh obdobjih: od 1963–1972 ko je KGB uspešno deloval preko agentov, ki so bili umeščeni znotraj komunističnih partij tudi na zahodu. V obdobju 1963–1978 je prišlo do kadrovanja ekstremne levice, saj je SZ perspektivne agente izbirala med socialistično mislečo akademsko mlado populacijo, ki se je vključevala tudi v terorizem. Zadnje obdobje 1979–1991 pa je bilo zadnje obdobje hladne vojne, ko je prihajalo do političnega nasilja in terorizma po vseh državah, članicah NATA. Brez sodelovanja ne bi odkrili, da je zahodnonemška teroristična celica delovala na Švedskem in da je sodelovanje med Dansko in Nizozemsko, ki sta doživeli enako usodo v drugi svetovni vojni, pomenilo tudi medsebojno izmenjavo izkušenj v metodah protiterorističnega boja.

V soboto dopoldan se je začel drugi sklop posvetovanja, ki je segal od prve do druge svetovne vojne. Začel ga je dr. Karl de Leeuw, ki je doktoriral iz kriptologije na univerzi v Amsterdamu s predstavitev skrivnosti ENIGME. Izdelavo slavnega stroja za dešifriranje Enigme je omogočil izum rotorkega motorja, ki sta ga iznašla leta 1915 dva nizozemska pomorska oficirja. Patent pa so jim ukradli Nemci in z njegovo uporabo omogočili izdelavo najboljšega stroja za branje depeš v drugi svetovni vojni. Sprva izum rotorja ni bil namenjen vojni industriji ampak gospodarstvu in to je primer, kako globoko je segala nemška industrijska špijonaža v nizozemske vojaške in poslovne kroge.

Naslednji je bil referent iz Kanade dr. Kurt Jensen, ki je doktoriral iz zgodnje zgodovine kanadske obveščevalne službe za tujino. Predstavil je zbirko HUMINT (Human Intelligence), to je obveščevalne materiale, ki so jih v Kanadi zbrali s pomočjo cenzure pisem nemških vojnih ujetnikov, ki so tu prestajali zaporno kazen, pisali pa so sorodnikom, prijateljem in znancem v zasedeno Evropo in v nevtralne države. Kanada ob začetku druge svetovne vojne leta 1939 ni imela svoje zunanje obveščevalne službe in tako se je ta dejavnost sprva razvijala razdeljena med obrambnim ministrstvom, zunanjim ministrstvom in vojnim ministrstvom. Šele mesec pred izkrcanjem v Normandiji so ustanovili novo

agencijo in jo poimenovali MI-7 po zgledu britanske MI-5 in MI-6, čeprav te v Kanadi niso delovale. Pisma so pregledovali ne le fizično ampak tudi laboratorijsko glede tajnopisa, na podlagi ugotovitev iz njih pa so izdelali tudi statistične preglede sprememb, ki so se med vojno pojavljale v Nemčiji in nekaterih okupiranih državah. Obveščevalni podatki, zbrani s tem programom niso spremenili izida vojne. Omogočili pa so Kanadi in drugim zaveznikom, da bolje razumejo dogodke na evropski celini.

Dr. Dick Engelen, ki je diplomiral iz zgodovine v Utrechtu in doktoriral v Amsterdamu je predstavil nizozemske obveščevalne operacije in obveščevalne dejavnosti proti Nemčiji med obema vojnama. Ker je bila Nizozemska nevtralna ni imela zunanje obveščevalne službe ampak le vojaško, ki je bila organizirana v tretjem oddelku Glavnega štaba in je zbiralala informacije iz raznih virov kot npr. od carinikov, mejne policije ali civilistov – iz tako imenovanih odprtih virov. Ne glede na to pa je nizozemski vojaški ataše v Berlinu major Sas, kar je bila njegova osebna tragedija, pravilno napovedal nemško invazijo na Nizozemsko kar osemnajstkrat med novembrom 1939 in majem 1940, ko je do nje res prišlo. Le da njegovih napovedi ni nihče v vladi jemal resno, ker je Hitler tolikokrat spreminjal že dogovorjene datume napada. Ni torej dovolj pridobiti prave informacije – pomembno je tudi, da jih tisti, ki so mu namenjene, tudi upošteva. Zato avtor predstavlja majorja Sasa kot najboljšega obveščevalca, kar jih je Nizozemska imela, ker je vztrajal z opozorili na grozeči napad, četudi jih vlada ni upoštevala.

Mlada doktorantka iz Velike Britanije Chantal Aubrin je v svojem referatu »Francoska protiobveščevalna služba in britanske tajne aktivnosti na Nizozemskem 1920–1939; obveščevalne zveze in nemška strateška grožnja« na podlagi v Franciji dostopnih dokumentov, katerim ustrezni angleški še niso deklasificirani in so zato raziskovalcem nedostopni prikazala, da so si na Nizozemskem kot v nevtralnici državi kasneje zavezniške obveščevalne službe med seboj konkurirale, bile ljubosumne in so intrigrirale namesto, da bi sodelovale. Obema je bil skupen poudarek na antikomunistični aktivnosti, medtem ko so se v protinacizem usmerile šele ob grožnji nemškega napada.

Dopoldanski del je zaključil dr. Bob de Graaff, profesor zgodovine mednarodnih odnosov na univerzi v Utrechtu, kjer uči evropsko zgodovino 19. in 20. stoletja ter zgodovino človekovih pravic in zgodovino Jugoslavije, saj je eden od avtorjev poročila o zločinih Srbov nad muslimanskim prebivalstvom v Srebrenici 1995, ki je povzročilo padec nizozemske vlade. V svojem prispevku »Britanska obveščevalna prizadevanja na Nizozemskem proti Nemčiji (incident pri Venloju)« je na podlagi novo odkritih dokumentov opisal dogodek, ki je postal kasneje povod za napad Nemčije na Nizozemsko, ko so nemške specialne SS enote z ozemlja Nizozemske pri mestu Venlo novembra 1939 ugrabile dva angleška obveščevalca Stevensa in Besta, ju zaprle in po njunih zaslišanjih razdrli vso britansko obveščevalno mrežo v Evropi na samem začetku druge svetovne vojne. Dogodek je znan tudi slovenskim bralcem, saj so o njem lahko prebrali že davnega leta 1978 v knjigi Karla Forteja – Marka Selina »Nič več strogo zaupno«, ki na podlagi pri nas zaplenjenih nemških in partizanskih obveščevalnih dokumentov in povojnih zaslišanj zajetih nemških generalov opisuje ta in še mnoge druge dogodke kot tudi vlogo Gehlena pri nastanku nemške obveščevalne službe.

Tretja tema, ki je bila posvečena obdobju hladne vojne se je začela v soboto popoldan, ko je Nizozemec Frans Kluiters, zgodovinar obveščevalnih služb predstavil Abwehrovo operacijo »Stay-Behind« na Nizozemskem. Zanj uporabljata tudi nemški izraz »R-netz« torej mreže, ki so jo Nemci pustili ob svojem umiku. V času hladne vojne je dobila novo nalogo obrambe pred prodorom vpliva komunizma oz. Sovjetske zveze na drugo stran železne zavese.

Frits Hoekstra, do leta 2000 aktiven v nizozemski protiobveščevalni službi in prvi nizozemski avtor objavljenih spominov iz tega področja je v svojem prispevku »Skupne operacije in obveščevalno sodelovanje proti Stasiju in drugim službam Varšavskega pakta« prikazal nizozemsko-nemško sodelovanje, ki je bilo v obdobju hladne vojne še precej oklevajoče na podlagi slabih izkušenj iz druge svetovne vojne, okrepilo pa se je, ko so spoznali prestreljenost zahodnonemških institucij z vzhodnonemškimi agenti.

Te je na podlagi danes odprtih arhivov Stasija prikazala ena od organizatoric konference, komaj devetindvajsetletna profesorica zgodovine mednarodnih odnosov na univerzi v Utrechtu dr. Beatrice de Graaf v referatu »Operacije Vzhodne Nemčije proti Zahodni Nemčiji z ozemlja Nizozemske«. V njem je opozorila, da Stasi, torej vzhodnonemška obveščevalna služba, ni le delovala proti svoji zahodni sosedu, ampak je tudi direktno vplivala na nizozemsko politično sceno s tem, da je vzpodbujala in financirala mirovniško gibanje na Nizozemskem vse od sedemdesetih let prejšnjega stoletja, katerega

neposreden vpliv naj bi bil tudi na ostalo zahodno Evropo. Fenomen so poimenovali kar »Holanditis« – v mirovnem gibanju je bilo vključenih kar devet vodilnih nemških cerkva, ki delujejo tudi na Nizozemskem, druga organizacija, direktno financirana s strani Stasija pa je bila »Generali za mir«, katere cilj je bil propagiranje detanta v korist Sovjetske zveze.

Zadnja dva prispevka, ki sta obravnavala obdobje hladne vojne sta bila iz Velike Britanije. Prof. dr. Richard Aldrich, profesor zgodovine na univerzi v Cambridgeu, avtor več knjig s področja vojaške in obveščevalne zgodovine je predstavil britanske obveščevalne operacije v Nemčiji v obdobju od 1950 do 1970. Pri tem je uporabil pravkar deklasificirane dokumente iz PRO v Londonu, iz katerih je razvidno, kako nenavadne so poti za pridobivanje obveščevalnih informacij. Tako so Angleži zbirali celo uporabljen toaletni papir po DDR, saj Sovjeti svojih enot niso nikoli oskrbeli z zadostno količino tega in tako so za »zahrbtno namene« sovjetski vojaki pogosto uporabljali vse vrste dokumentov. Kakšne vrste orožja uporabljajo v Afganistanu je MI-6 npr. zvedela tako, da je poslala amputirano nogo ruskega vojaka iz Afganistana, ki se je zdravil v bolnici v vzhodni Evropi v London, kjer so na podlagi poškodbe ugotovili, kakšna vrsta izstrelka ga je zadela. Vse do prebega Olega Gordiewskega, ki so ga pripravljali več kot deset let britanska obveščevalna služba ni imela svojih agentov v novih levičarskih gibanjih in šele njegove informacije so pomagale razkriti več kot 100 sovjetskih agentov, ki so jih nato izgnali.

Dr. Giles Scott-Smith, ki kot raziskovalec dela na Nizozemskem in se posebej zanima za transatlantske odnose in vpliv nedržavnih gibanj na državno odločanje je v svojem referatu »INTERDOC: nemška leta« predstavil program INTERDOC, ki so ga zasnovali v Haagu leta 1963 in katerega namen je bil mednarodno sodelovanje in študij zahodnoevropskih vrednot na eni strani in komunistične ideologije na drugi strani, da bi tako lahko odgovorili na sovjetsko strategijo »miroljubne koeksistence«. Njegova ustanovitev je bila rezultat pogovorov med francoskimi, nemškimi in nizozemskimi obveščevalnimi službami, kakor tudi s posamezniki iz industrije in akademij. Ker pa se je Francija kmalu umaknila iz skupnega projekta, je to ostala le nemško nizozemska institucija. Po zagonu Brandtove vzhodne politike v sedemdesetih letih so se bili še Nemci prisiljeni umakniti, zato pa so se v projekt vključili Britanci in Američani po letu 1972. Dokončno je bil ukinjen leta 1986.

Zadnji dan v nedeljo je bil posvečen obdobju po hladni vojni oz. njenim posledicam. Začel ga je nizozemski mornariški oficir mag. Allard Wagemaker, ki predava na Kraljevi nizozemski pomorski akademiji. Prikazal je na študijski primer nizozemskih obveščevalnih in vojaških operacij v Iraku. Izhajal je iz spoznanj, da danes prevladujoči spori nastajajo med skupinami kot so klani, plemena, etnične skupine, verske skupnosti in narodi ter da je vloga tretje strani, ki skuša med njih vnesti varnost, pravni red in omogočiti razvoj zelo konfliktna. Vzpostaviti zaupanje in posledično doseči mir je verjetno težja naloga od striktno vojaškega posredovanja. Zato so nujne dobre obveščevalne informacije, politika »palice in korenčka« pa prinaša najboljše uspehe tako na dolgi kot na kratki rok.

Dr. Shlomo Shpiro, specialist za varnost in obveščevalno službo iz Izraela, avtor mnogih knjig s tega področja se posebej posveča tudi vprašanju parlamentarne kontrole nad obveščevalnimi službami po Evropi. Prikazal je, kako je Izrael s svojim razvojem RADINTA t.j. radarske obveščevalne službe sodeloval z NATOM v obdobju hladne vojne. Še posebno pa se je razvilo sodelovanje z Nemčijo, ki je sofinancirala izjemne izraelske projekte, kot so bili ABSALOM in AMNON ter razvoj CALIGULE (kasneje znane kot CERBERUS), s katerimi si je NATO zagotovil možnost pravočasnega odgovora v primeru jedrskega napada s strani nasprotnikov (Sovjetske zveze).

Dr. Peter Morre je kot pravnik predstavil na kakšne težave v zvezi z zakonodajo in obravnavo pred sodišči so naletele Nizozemska, Velika Britanija in Nemčija, ko so s skupnimi operacijami dosegle uspehe proti terorističnim aktivnostim IRE na Nizozemskem in v Nemčiji. Ko je IRA izvedla več morilskih napadov na britansko osebje in naprave na ozemlju obeh držav v letih 1987–1990 so jih uspešno odkrili s policijsko preiskavo, medtem ko so bili sodni ukrepi različno uspešni zaradi različne zakonodaje v državah. Poseben problem je predstavljala dokazna vrednost prikritih policijskih aktivnosti, ki imajo na sodišču omejeno uporabno vrednost.

Zadnji prispevek je bil referat upokojenega generalmajorja Joop van Reijna o skupnih nemško-nizozemskih »peace-keeping« operacijah in obveščevalnih sodelovanjih v Afganistanu od februarja 2002 do avgusta 2003. Tej temi je bila posvečena tudi prejšnja konferenca NISE, katere rezultat je objavljen zbornik. Nizozemska in Nemčija sta kot vodilni državi vodili ISAF – mednarodne varnostne pomožne sile v Kabulu v Afganistanu in v referatu je poudarjena izkušnja, kako pomembne so

obveščevalne informacije za sprejemanje političnih odločitev v okolju, ki je kulturno, versko in družbeno drugačno od okolja iz katerega prihajajo enote, ki vzpostavljajo mir – odtod ime »operacije za vzdrževanje miru«. Že enonacionalne enote je težko voditi, kaj šele večnacionalne, saj se tudi v teh prepletajo mnogi faktorji. Te izkušnje naj bi pomagale v prihodnje odpraviti ali zmanjšati probleme v podobnih operacijah drugje – npr. zdaj v Iraku.

Posvetovanje je zaključil dr. Wolbert Smith s pogledom v naprej – kakšna bo bodoča evropska obveščevalna struktura in kakšna je bodoča vloga Nemčije in Nizozemske v njej. Glede na zadnje negativne izide na referendumu za evropsko ustavo je seveda tudi ta skupna perspektiva bolj vprašljiva, saj so po njegovem mnenju obveščevalci še zadnje pribežališče »raison d'état« nacionalnih držav. Vendar je on kot eden od tistih, ki je sodeloval do upokojitve kot del zunanje obveščevalne službe optimist in upa, da bo tudi na obveščevalnem področju vzpostavljen nek poenoten organ, kot je EVROPOL že na policijskem. Motiv bo prav gotovo »cost sharing«, doslej pa že obstaja bilateralno in multilateralno sodelovanje ob skupni ogroženosti zaradi terorizma.

Konferenca je bila zaključena s skupnim izletom po kanalih Amsterdama. Leta 2006 pa bo kongres IIHA spet v Nemčiji ob petdesetletnici nastanka zahodnonemške obveščevalne službe.

Ljuba Dornik Šubelj